BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA MUAMMOLI TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

Umarova Nigora Abdurahim qizi
Turan International University,
S.BT-22-08 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23151964

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta’lim jarayonida muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari va samaradorligi tahlil qilinadi. Muammoli ta’lim o‘quvchilarni tayyor bilimlarni passiv qabul qilishdan ko‘ra, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, savollar qo‘yish, farazlar ilgari surish, mustaqil izlanish va xulosalar chiqarishga yo‘naltiruvchi ta’lim texnologiyasi sifatida qaraladi. Tadqiqotda muammoli vaziyat yaratish, muammoni anglash, yechim variantlarini izlash, amaliy tekshirish va refleksiya bosqichlarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, mantiqiy tafakkuri va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, muammoli ta’limni matematika, ona tili, o‘qish savodxonligi va tabiiy fanlar darslarida qo‘llash imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Natijalar muammoli ta’lim texnologiyasidan maqsadli foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, muammoli ta’lim, muammoli vaziyat, muammoli topshiriq, mustaqil fikrlash, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, bilish faolligi, o‘quv motivatsiyasi, pedagogik texnologiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогические возможности и эффективность использования технологии проблемного обучения в начальном образовании. Проблемное обучение рассматривается как технология, направляющая учащихся не на пассивное восприятие готовых знаний, а на анализ проблемных ситуаций, постановку вопросов, выдвижение гипотез, самостоятельный поиск и формулирование выводов. Раскрывается значение этапов создания проблемной ситуации, осознания проблемы, поиска вариантов решения, практической проверки и рефлексии в развитии познавательной активности, самостоятельного мышления, творческих способностей, логического мышления и учебной мотивации младших школьников. Также рассматриваются возможности применения проблемного обучения на уроках математики, родного языка, читательской грамотности и естествознания. Результаты показывают, что целенаправленное использование проблемного обучения способствует повышению активности учащихся, применению знаний в практических ситуациях и развитию навыков самостоятельного формирования выводов.

Ключевые слова: начальное образование, проблемное обучение, проблемная ситуация, проблемное задание, самостоятельное мышление, критическое мышление, творчество, познавательная активность, учебная мотивация, педагогическая технология.

Abstract. This article analyzes the pedagogical potential and effectiveness of problem-based learning technology in primary education. Problem-based learning is considered an educational technology that encourages pupils not simply to receive ready-made knowledge, but to analyze problematic situations, formulate questions, propose hypotheses, conduct independent inquiry, and draw conclusions. The study examines the importance of creating a problem situation, identifying the problem, searching for possible solutions, practical verification, and reflection in developing pupils' cognitive activity, independent thinking, creativity, logical reasoning, and learning motivation. The possibilities of applying problem-based learning in mathematics, language, reading literacy, and science lessons are also discussed. The findings indicate that purposeful use of problem-based learning can increase pupils' classroom engagement, support the application of knowledge in practical situations, and develop independent reasoning skills.

Keywords: primary education, problem-based learning, problem situation, problem-based task, independent thinking, critical thinking, creativity, cognitive activity, learning motivation, educational technology.

Kirish. Zamonaviy boshlang‘ich ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchiga tayyor bilimlarni berish bilan cheklanib qolmasdan, uni mustaqil fikrlash, savol berish, muammoni aniqlash, turli yechimlarni izlash va o‘z xulosalarini asoslashga o‘rgatishdan iborat.

Bugungi kunda ta’lim mazmunining kompetensiyaviy yo‘nalishga ega bo‘lishi o‘quvchilarning faol bilish faoliyatini tashkil etishni talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan muammoli ta’lim texnologiyasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining intellektual va ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Muammoli ta’limning mohiyati o‘quvchini ma’lum bilimni tayyor holda qabul qilishga emas, balki o‘zi uchun yangi bo‘lgan muammoli vaziyatni hal etish jarayonida bilimni egallashga yo‘naltirishdan iborat. Bunday jarayonda o‘quvchi kuzatadi, taqqoslaydi, savol beradi, taxmin qiladi, dalillarni izlaydi va xulosa chiqaradi.

Boshlang‘ich ta’limda muammoli ta’limning o‘ziga xosligi shundaki, muammoli vaziyatlar o‘quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos, sodda, hayotiy va qiziqarli bo‘lishi kerak. Murakkab ilmiy muammoni berishdan ko‘ra, bolaning kundalik tajribasi bilan bog‘liq vaziyat yaratish samaraliroqdir.

Tadqiqotning maqsadi – boshlang‘ich ta’limda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish samaradorligini aniqlash va uni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini asoslash.

Tadqiqot vazifalari:

1. muammoli ta’limning pedagogik mohiyatini aniqlash;
2. boshlang‘ich ta’limda muammoli vaziyatlardan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilish;
3. muammoli ta’limning o‘quvchilarning bilish faolligi va mustaqil fikrlashiga ta’sirini aniqlash;
4. turli fanlarda muammoli topshiriqlardan foydalanish usullarini ko‘rsatish;
5. muammoli ta’limni samarali tashkil etish modelini ishlab chiqish.

Tadqiqotda pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatish, suhbat, amaliy topshiriqlarni tahlil qilish, modellashtirish va ilg‘or pedagogik tajribani umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Muammoli ta’lim samaradorligini aniqlashda quyidagi mezonlar belgilandi:

Mezon	Asosiy ko‘rsatkich
Bilish faolligi	Savol berish, izlanish va topshiriqda faol ishtirok etish
Mustaqil fikrlash	Muammoga mustaqil yondashish va yechim taklif qilish
Mantiqiy tafakkur	Sabab-oqibat aloqalarini aniqlash
Ijodkorlik	Bir nechta yechim variantlarini ilgari surish
Kommunikativlik	O‘z fikrini tushuntirish va boshqalarning fikrini tinglash
Motivatsiya	Darsga qiziqish va faol qatnashish
Refleksiya	O‘z faoliyati va natijasini baholash

MUAMMOLI TA’LIMNING PEDAGOGIK MOHIYATI

Muammoli ta’lim o‘quvchilarning mavjud bilimlari bilan yangi vaziyatni hal qilish uchun zarur bo‘lgan bilimlar o‘rtasidagi ziddiyatni anglashiga asoslanadi.

Masalan, o‘quvchi oddiy arifmetik amallarni bilishi mumkin. Ammo unga “Qaysi usul bilan masalani eng qulay yechish mumkin?” kabi savol berilganda, u mavjud bilimlarini yangi vaziyatga qo‘llashga majbur bo‘ladi.

Muammoli ta’limda o‘qituvchi tayyor javobni bermaydi. U o‘quvchining mustaqil izlanishiga yo‘naltiruvchi savollar, dalillar, ko‘rsatmalar va yordamchi topshiriqlardan foydalanadi.

Bu jarayonda o‘qituvchi:

- muammoli vaziyat yaratadi;
- muammoni aniqlashtiradi;
- savollar beradi;
- o‘quvchilarning farazlarini tinglaydi;
- zarur hollarda yo‘naltiruvchi yordam beradi;
- yechimlarni muhokama qiladi;
- yakuniy xulosani shakllantirishga ko‘maklashadi.

Muammoli vaziyat muammoli ta’limning boshlang‘ich va eng muhim bosqichidir.

Boshlang‘ich sinflarda muammoli vaziyatlarni quyidagi usullarda yaratish mumkin:

- kutilmagan savol berish;
- qarama-qarshi misollar keltirish;
- xatoni topish;
- tajriba natijasini oldindan taxmin qilish;
- rasm yoki jadval asosida savol qo‘yish;
- kundalik hayotdan vaziyat keltirish;
- “Nima uchun?” va “Qanday qilib?” savollaridan foydalanish.

Masalan, tabiiy fan darsida “Nima uchun ayrim jismlar suvda cho‘kadi, ayrimlari esa suv yuzasida qoladi?” savoli o‘quvchini kuzatish va faraz qilishga undaydi.

Ona tili darsida esa “Nima uchun bir xil so‘z turli gaplarda turlicha ma’no anglatishi mumkin?” kabi savol muammoli vaziyat yaratishi mumkin.

MUAMMOLI TA’LIMNING BOSQICHLARI

Bosqich	O‘qituvchi faoliyati	O‘quvchi faoliyati
Muammoli vaziyat	Vaziyat yaratadi	Vaziyatni kuzatadi
Muammoni aniqlash	Savollar beradi	Muammoni ifodalaydi
Faraz	Yo‘naltiradi	Taxminlar ilgari suradi
Izlanish	Resurs va topshiriq beradi	Ma’lumot izlaydi
Tekshirish	Natijalarni muhokama qiladi	Yechimni tekshiradi
Xulosa	Umumlashtiradi	Mustaqil xulosa chiqaradi
Refleksiya	Savollar beradi	O‘z faoliyatini baholaydi

Ushbu bosqichlarning izchil tashkil etilishi o‘quvchining passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylanishiga yordam beradi.

Matematika darslari muammoli ta’limdan foydalanish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Masalan, o‘quvchilarga quyidagi vaziyat berilishi mumkin:

“Do‘konda 24 ta daftar bor. Ularni 3 nafar o‘quvchiga teng taqsimlash kerak. Har bir o‘quvchiga nechta daftar tegadi?”

O‘quvchilar mavjud bilimlaridan foydalanib, turli usullarni taklif qilishlari mumkin:

- takroriy ayirish;
- qo‘shish;
- ko‘paytirish;
- bo‘lish.

Shunday qilib, muammoli vaziyat orqali yangi matematik amal yoki tushuncha uchun ehtiyoj shakllantiriladi.

Muammoli topshiriqlarda bitta mexanik algoritmni takrorlashdan ko‘ra, “Qanday yo‘l bilan?”, “Qaysi usul qulayroq?”, “Boshqa usul bilan yechish mumkinmi?” kabi savollardan foydalanish samaralidir.

Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida muammoli ta’lim o‘quvchilarning matnni chuqur anglashiga yordam beradi.

Masalan, o‘quvchilarga matn berilib:

“Qahramon nima uchun bunday qaror qabul qildi?”

yoki

“Agar siz qahramonning o‘rnida bo‘lganingizda qanday yo‘l tutardingiz?”

kabi savollar beriladi.

Bu savollar o‘quvchini matndagi tayyor ma’lumotni takrorlashdan ko‘ra, sabab-oqibatni izlash va shaxsiy fikrini asoslashga undaydi.

O‘quvchilarning javoblari turlicha bo‘lishi mumkin. Muhimi, ular o‘z fikrlarini matndan dalillar bilan asoslashni o‘rganadilar.

Tabiiy fanlarda muammoli vaziyatlar tajriba va kuzatishlar bilan uyg‘unlashtirilganda yuqori samaradorlikka ega bo‘ladi.

Masalan:

“Agar o‘simlik bir necha kun davomida yorug‘liksiz qolsa, unda qanday o‘zgarishlar yuz beradi?”

O‘quvchilar:

1. taxmin qiladi;
2. sabablarni aytadi;
3. kuzatish yoki tajriba tashkil etadi;
4. natijani qayd etadi;
5. faraz bilan natijani taqqoslaydi;

6. xulosa chiqaradi.

Bunday faoliyat ilmiy fikrlashning boshlang‘ich elementlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

MUAMMOLI TA’LIM VA O‘QUV MOTIVATSIYASI

Muammoli vaziyat o‘quvchida bilishga ehtiyoj uyg‘otadi. O‘quvchi savolga javob topishni xohlaydi va shu maqsadda faoliyatga kirishadi.

Oddiy topshiriqda o‘quvchi “javobni topish” uchun ishlashi mumkin. Muammoli topshiriqda esa u “nima uchun bunday bo‘lishini tushunish”ga intiladi.

Shu jihatdan muammoli ta’lim:

- qiziqishni oshiradi;
- faol ishtirokni ta’minlaydi;
- o‘quvchining o‘z kuchiga ishonchini mustahkamlaydi;
- izlanishga undaydi;
- ta’limni hayotiy vaziyatlar bilan bog‘laydi.

Muammoli ta’limning asosiy natijalaridan biri o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatining rivojlanishidir.

O‘quvchi:

- muammoni tushunadi;
- asosiy savolni ajratadi;
- mavjud ma’lumotlarni tahlil qiladi;
- faraz ilgari suradi;
- dalil izlaydi;
- turli variantlarni taqqoslaydi;
- eng maqbul yechimni tanlaydi;

- **xulosasini asoslaydi.**

Bu jarayon boshlang‘ich sinflardanoq o‘quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashning dastlabki ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi.

Yo‘nalish	An’anaviy yondashuv	Muammoli ta’lim
O‘quvchi roli	Bilimni qabul qiladi	Bilimni izlaydi
O‘qituvchi roli	Asosiy axborot manbai	Yo‘naltiruvchi va tashkilotchi
Savol	Ko‘pincha bitta javob	Turli javob va yechimlar
Faoliyat	Tayyor topshiriqni bajarish	Muammoni hal qilish
Fikrlash	Reproduktiv	Izlanish va tahliliy
Xulosa	O‘qituvchi beradi	O‘quvchi shakllantiradi

Yo‘nalish	An’anaviy yondashuv	Muammoli ta’lim
Motivatsiya	Tashqi rag‘bat	Ichki bilish ehtiyoji

Muammoli ta’limning samaradorligi, avvalo, o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faol subyektga aylanishi bilan belgilanadi. Muammoli ta’limdan samarali foydalanish uchun quyidagi pedagogik shartlar muhim hisoblanadi:

MUAMMOLI TA’LIMDA O‘QITUVCHINING ROLI

Muammoli ta’lim o‘qituvchidan yuqori darajadagi metodik tayyorgarlikni talab qiladi.

O‘qituvchi:

- muammoli vaziyatni to‘g‘ri tanlashi;
- savollarni bosqichma-bosqich tuzishi;
- o‘quvchilarning fikrini tinglashi;
- turli yechimlarni qabul qilishi;
- zarur hollarda yo‘naltiruvchi yordam berishi;
- yakuniy xulosani o‘quvchilar bilan birgalikda shakllantirishi kerak.

Bu jarayonda o‘qituvchining vazifasi muammoni o‘quvchi o‘rniga hal qilish emas, balki o‘quvchiga uni mustaqil hal qilish uchun sharoit yaratishdir.

Afzalliklari	Cheklovlari
Bilish faolligini oshiradi	Ko‘proq vaqt talab qilishi mumkin
Mustaqil fikrlashni rivojlantiradi	O‘qituvchidan yuqori metodik tayyorgarlik talab qiladi
Ijodkorlikni qo‘llab-quvvatlaydi	Barcha mavzularga bir xil darajada mos kelmaydi
Motivatsiyani kuchaytiradi	Ayrim o‘quvchilar qo‘shimcha yordamga muhtoj bo‘ladi
Bilimni amaliyotda qo‘llashni o‘rgatadi	Darsni rejalashtirish murakkabroq
Kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantiradi	Sinfdagi o‘quvchilar soni ko‘p bo‘lsa, boshqarish qiyinlashishi mumkin

Shu sababli muammoli ta’limni barcha darslarda bir xil shaklda emas, balki mavzuning mazmuni va o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasidan kelib chiqib qo‘llash maqsadga muvofiq.

KUTILAYOTGAN NATIJALAR

Muammoli ta’lim texnologiyasini muntazam va maqsadli qo‘llash natijasida quyidagi pedagogik natijalarga erishish mumkin:

Rivojlanish yo‘nalishi	Kutilayotgan natija
Bilish faolligi	O‘quvchi darsda faol ishtirok etadi
Mustaqil fikrlash	O‘z fikrini shakllantirish va asoslash rivojlanadi
Mantiqiy tafakkur	Sabab-oqibat aloqalarini aniqlash kuchayadi
Ijodkorlik	Bir nechta yechimlarni taklif qilish ko‘nikmasi shakllanadi
Motivatsiya	Bilishga qiziqish ortadi

Rivojlanish yo‘nalishi	Kutilayotgan natija
Kommunikativlik	Fikrni og‘zaki va yozma ifodalash rivojlanadi
Muammoli vaziyatni hal qilish	Qaror qabul qilish ko‘nikmasi shakllanadi
Refleksiya	O‘z faoliyatini tahlil qilish rivojlanadi

Muammoli ta’lim texnologiyasining samaradorligi o‘quvchini ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish imkoniyati bilan izohlanadi. An’anaviy darsda o‘quvchi ko‘pincha o‘qituvchi tomonidan berilgan bilimni o‘zlashtirishga yo‘naltirilsa, muammoli ta’limda u yangi bilimni izlash jarayonida faol qatnashadi.

Biroq muammoli ta’limni shunchaki murakkab savollar berish bilan tenglashtirish mumkin emas. Haqiqiy muammoli vaziyat o‘quvchi uchun fikrlash ehtiyojini yuzaga keltirishi, mavjud bilimlari bilan yangi vaziyat o‘rtasida intellektual ziddiyat hosil qilishi va mustaqil izlanishga undashi kerak.

Boshlang‘ich sinflarda muammoli ta’limni tashkil etishda o‘qituvchi tomonidan beriladigan yordam darajasi ham muhim. O‘quvchi mustaqil fikrlashi uchun yetarli erkinlikka ega bo‘lishi, biroq murakkab vaziyatda butunlay yo‘naltirilmasdan qolmasligi kerak. Shuningdek, muammoli ta’limni boshqa pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish yaxshi natija beradi. Jumladan, loyiha metodi, hamkorlikda o‘qitish, didaktik o‘yinlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va differensial ta’lim elementlaridan foydalanish muammoli ta’limning imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda muammoli ta’lim texnologiyasidan foydalanish o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlashi, mantiqiy tafakkuri, ijodkorligi va o‘quv motivatsiyasini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Muammoli ta’lim texnologiyasining asosiy pedagogik qiymati shundaki, u o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlab topuvchi, muammoni tahlil qiluvchi va xulosa chiqaruvchi faol subyekt sifatida shakllantiradi.

Shu sababli boshlang‘ich ta’limda muammoli ta’limdan foydalanish nafaqat alohida fanlar bo‘yicha bilimlarni mustahkamlash, balki kelajakda o‘quvchining mustaqil qaror qabul qilishi, tanqidiy fikrlashi va real hayotiy vaziyatlarda bilimlarini qo‘llay olishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hmelo-Silver C. E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // Educational Psychology Review. – 2004. – Vol. 16. – P. 235–266.
2. Barrows H. S. A Taxonomy of Problem-Based Learning Methods // Medical Education. – 1986. – Vol. 20. – P. 481–486.
3. Savery J. R. Overview of Problem-Based Learning: Definitions and Distinctions // Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning. – 2006. – Vol. 1(1).
4. Prince M. Does Active Learning Work? A Review of the Research // Journal of Engineering Education. – 2004. – Vol. 93(3). – P. 223–231.
5. Chauhan, S. S., Padmavathy, R., Ergashboyevna, N. U., Mohameed, H., Arunkumar, E., Priyanka, T. P., ... & Shetty, C. (2025, November). Engineered Bacterial Bioleaching for

Sustainable Metal Recovery and E-Waste Biodegradation. In 2025 International Conference on Intelligent Systems and Pioneering Innovations in Robotics and Electric Mobility (INSPIRE) (pp. 402-407). IEEE.

6. Habelalmateen, M. I., Mishra, N., Ergashboyevna, N. U., Kannan, A. S., Madhavi, V., Bhuvaneshwari, K. S., & Turdiev, I. M. (2025, November). Predictive Multi-Agent Coordination for Adaptive and Human-Aware Collaborative Assembly Robotics. In 2025 International Conference on Innovations and Emerging Technologies In AI & Communication Systems (IETACS) (pp. 1682-1688). IEEE.
7. Prathipa, R., James, L., Fallah, M. H., Saritha, G., & Ergashboyevna, N. U. (2025). Exploring the Effects of Electromagnetic Radiation on DNA at Microwave and Radio Frequencies. National Journal of Antennas and Propagation, 7(2), 293-301.
8. Nurullayeva, U. E. (2023). Hamkorlik pedagogikasi orqali tarbiya jarayoniga pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Science and Education, 4(5), 1250-1254.